

G.E. Glezerman

LENIN OG DEN VIDENSKABELIGE FORUDSIGELSES PROBLEM

G.E. Glezerman er sovjetisk filosofiprofessor og prorektor ved det samfundsvidenskabelige akademi under SUKPs centralkomité. I den følgende artikel drøfter han med udgangspunkt i den historiske materialisme 1) fremtidsforskningens metodiske grundlag. Herunder kommer han også ind på fremtidsforskningens "værdigrundlag", d.v.s. dens tilknytning til praktisk marxistisk-leninistisk politik (sagt forenklet: kan revolutionen forudberegnes?), og forskellen på fremtidsforskning i kapitalistiske og socialistiske lande. - Artiklen stod første gang at l se i Voprosy filosofii 1969, nr. 4 og er her oversat efter den engelske udgave i Soviet Studies in Philosophy, vol. 9/1, Summer 1970, pp. 3-28. Henvisningerne til den russiske udgave af Lenins samlede værker er udeladt, men kan findes i originalartiklen. Ligeledes er artiklen lettere forkortet: en enkelt passage med polemiske hug mod Karl Kautsky er udeladt.

"Profeti ved hjælp af magi er en myte. Men profeti ved hjælp af videnskab er en kendsgerning". Med disse ord begynder Lenin sin artikel "Profetiske ord". Skrevet i midten af 1918, en meget vanskelig tid for den unge Sovjetrepublik, er den fuldstændig helliget Engels' forudsigelse tre årtier tidligere af de mulige udfald af en verdenskrig. Med forbl fende forudsigelsesevne beskrev Engels den  delaggelse og de omvæltninger, som krigen ville forårsage, sammenstyrtningen af kapitalistiske imperier og proletariatets uundgåelige sejr. Engels advarede kapitalistklassens konger og statsmænd: "Hvis I udløser kræfter, som I derefter ikke vil være i stand til at inddæmme, så vil - uanset hvordan tingene udvikler sig - enden på tragedien blive Jeres ruin, og proletariatets sejr vil enten allerede være en realitet eller i hvert fald være uundgåelig".

For marxister og arbejderklassens politiske ledere er forudsigelse af historiens fremtidige gang ikke en uv sent-

---

1) Artiklen vedrører derfor også de problemer, der blev diskuteret i POLITICAS "Historie"-nummer, 4.  rg., nr. 4 (1971), specielt Niels Albertsens artikel pp. 39-41.

G.E. Glezerman

LENIN OG DEN VIDENSKABELIGE FORUDSIGELSESPROBLEM

G.E. Glezerman er sovjetisk filosofiprofessor og professor ved det samfundsvidenskabelige akademi under SUKPs centralkomité. I den følgende artikel drøfter han med udgangspunkt i den historiske materialisme 1) fremtidsforskningens metodiske grundlag. Herunder kommer han også ind på fremtidsforskningens "værdigrundlag", d.v.s. dens tilknytning til praktisk marxistisk-leninistisk politik (sagt forenklet: kan revolutionen forudberegnes?), og forskellen på fremtidsforskning i kapitalistiske og socialistiske lande. - Artiklen stod første gang at læse i Voprosy filosofii 1969, nr. 4 og er her oversat efter den engelske udgave i Soviet Studies in Philosophy, vol. 9/1, Summer 1970, pp. 3-28. Henvisningerne til den russiske udgave af Lenins samlede værker er udeladt, men kan findes i originalartiklen. Ligeledes er artiklen lettere forkortet: en enkelt passage med polemiske hug mod Karl Kautsky er udeladt.

"Profeti ved hjælp af magi er en myte. Men profeti ved hjælp af videnskab er en kendsgerning". Med disse ord begynder Lenin sin artikel "Profetiske ord". Skrevet i midten af 1918, en meget vanskelig tid for den unge Sovjetrepublik, er den fuldstændig helliget Engels' forudsigelse tre årtier tidligere af de mulige udfald af en verdenskrig. Med forbløffende forudsigelsesevne beskrev Engels den ødelæggelse og de omvæltninger, som krigen ville forårsage, sammenstyrtningen af kapitalistiske imperier og proletariatets uundgåelige sejr. Engels advarede kapitalistklassens konger og statsmænd: "Hvis I udløser kræfter, som I derefter ikke vil være i stand til at inddæmme, så vil - uanset hvordan tingene udvikler sig - enden på tragedien blive Jeres ruin, og proletariatets sejr vil enten allerede være en realitet eller i hvert fald være uundgåelig".

For marxister og arbejderklassens politiske ledere er forudsigelse af historiens fremtidige gang ikke en uvæsent-

---

1) Artiklen vedrører derfor også de problemer, der blev diskuteret i POLITICAS "Historie"-nummer, 4. årg., nr. 4 (1971), specielt Niels Albertsens artikel pp. 39-41.

lig kuriositet, men en bydende nødvendighed. Hvis man mangler en virkelig forståelse af udsigterne for samfundsudviklingen, er ingen skarpsynet politik mulig. For at afstikke en korrekt kurs i politik er det nødvendigt at betragte ikke blot klassekræfternes øjeblikkelige stilling, men også mulige fremtidige forandringer. Kun sådan vil et marxistisk parti være i stand til at udvikle en korrekt strategi og taktik og ikke halte bagefter begivenhederne, men dristigt bane en vej for at opfylde dets umiddelbare og endelige mål og for at lede masserne efter sig. Det er derfor Lenin, i sit essay om taktikken i proletarietets klassekamp, betonede behovet for en objektiv, altomfattende undersøgelse af totaliteten af klasseforhold, ikke blot inden for landets grænser, men også på den internationale arena. Han pegede også på, at alle klasser og alle lande burde betragtes ikke i en statisk ramme, men i en dynamisk, i bevægelse, og at denne bevægelse igen burde studeres "ikke blot under fortidens, men også under fremtidens synsvinkel". Politisk forudsigelse anskuer fænomenerne under en fremtidssynsvinkel.

Betydningen af videnskabelig forudsigelse er ikke udtømt med den kendsgerning, at den muliggør bestemmelse af et korrekt forløb for praktisk handling. Den åbner også mulighed for at bibringe arbejderklassens parti og de masser, der følger i dets kølvand, den tillid til muligheden for sejr og den fasthed i overbevisningen, som er så overordentlig vigtig i den revolutionære kamp, der er fyldt med vanskeligheder. Det var præcis af denne grund, at Lenin i et af de største fareøjeblikke for den unge Sovjetrepublik op imod dem med ringe tiltro, mod dem som var sunket tilbage i håbløshed, mod dem som lod sig skræmme af bourgeoisiet, stillede Engels' rolige tillid til fremtiden baseret på hans videnskabelige forudsigelse, som viste sig at være korrekt.

Den nuværende epoke gør problemer vedrørende videnskabelig forudsigelse og vedrørende fremskrivning af socialt og teknisk-videnskabeligt fremskridt særlig vigtige. Det er en

tid med den allerstørste sociale revolution, der åbner vejen til socialisme og kommunisme for menneskeheden, og det er samtidig en tid med en voldsom revolution i videnskab og teknologi. Forandringer i både sociale forhold og på teknisk-videnskabelige områder, der udvikler sig med en aldrig før set hastighed, gør det til en tvingende nødvendighed at undersøge de tendenser i nutiden, som er i stand til at omforme samfundets og de menneskelige livsbetingelsers grundtræk i de nærmestfølgende årtier. Kæmpestriden mellem de to systemer - socialisme og kapitalisme - inden for økonomi, teknologi og videnskab gør bestemmelse af udsigterne for social og teknisk-videnskabelig udvikling til en del af den heftige ideologiske kamp.

Under disse betingelser knytter der sig en betydelig interesse til bestræbelserne på at kaste lys over det teoretiske grundlag for videnskabelig forudsigelse og til dennes specifikke forhold til samfundslivet. I forbindelse med den tilstundende hundredeårsdag for Lenins fødsel er det passende at forsøge at drage nogle konklusioner fra den idéarv, som vedrørende disse anliggender er efterladt af vor lærer, hvis geni altid var fremadrettet. Han havde evnen til at forudse retningen af den sociale udvikling med indsigt, uden nogensinde at forlade den virkelighedens grund, som er givet af nutiden.

Videnskab har ikke blot evnen til at forudsige, men er umulig uden den. Hvis den ikke blot helliger sig indsamling af fakta, men også giver forklaring, afslører fænomenernes regelmæssige mønster og tjener til udførelse af praktiske handlinger, må videnskaben også indbefatte forudsigelse.

Den objektive forbindelse mellem fænomener, mere eller mindre præcist erkendt af mennesket, er det, som altid ligger bag resultatrig forudsigelse. Videnskabelig forudsigelse adskiller sig fra enhver form for religiøs eller mystisk profeti ved den kendsgerning, at den første bygger på studiet af naturbetingede, lovmæssige forbindelser, som faktisk eksisterer mellem virkelighedens fænomener. Denne forbindelse

eksisterer ikke kun i naturen, men også i samfundslivet, og den kommer, med Lenins ord, til udtryk i "samfundsfænomenernes gentagelse [rekurrens] og regelmæssighed i forskellige lande".

Videnskabelig forudsigelse adskiller sig også fra empiriske gisninger om fremtiden, der udelukkende er baseret på iagttagelse af samvarierende fænomener eller overfladiske analogier. Grundlaget for videnskabelig forudsigelse er kendskab til de love, der afdækker immanent-nødvendige, signifikante og stabile sammenhænge mellem fænomener, som gør det muligt at trække konklusioner fra det kendte til det ukendte og fra nutiden til fremtiden. Alligevel er kendskab til lovene alene utilstrækkeligt. Det mest mulige fuldstændige studium af konkrete omstændigheder er også nødvendigt. Dette gælder i særlig høj grad, når der er tale om love for samfundsudvikling, hvis virke altid modificeres af historiens mangfoldige og komplicerede omstændigheder.

Det vigtigste kendetegn ved sociale love er, at der er tale om love for menneskers praktiske aktivitet, som ikke udføres på trods af de mennesker, som udgør samfundet, men gennem deres handlinger. Derfor er forudsigelse i samfundslivet - til forskel fra forudsigelse af naturfænomener såsom sol- og måneformørkelse - en anticipering af menneskers egne historiske handlinger. Men mennesker handler i historien som væsener, der er udstyret med bevidsthed og vilje og som sætter sig selv forskellige mål. Det ville være absurd at benægte betydningen af disse mål og deres indflydelse på begivenhedernes forløb og virkninger. Samtidig ved vi, at en målsætning vedrører fremtiden. Men betyder det, at fremtidens historie udelukkende er bestemt af nutidige begivenheders forløb på en sådan måde, at kausaliteten - kausalsammenhængen mellem fænomenerne - må forkastes? Naturligvis ikke. Kausaliteten benægter ikke bevidste måls indflydelse på historiens gang, men forlanger at de forklares ved brug af årsagsbegreber. Hvorfor dukker visse mål, og ikke andre, op i bestemte faser af historien? Hvad tilskynder mennesker, der repræsenterer bestemte sociale kræfter og klasser, til at kæmpe for

eller imod opfyldelse af disse mål? Det er svarene på disse spørgsmål, der gør det muligt at opdage de regelmæssigheder og love, som virker i historien.

Et yndlingspåhit for kritikere af marxismen er at behandle kausalitet som identisk med prædetermination. Fra alle sider tilskrives marxismen en fatalistisk opfattelse af historien som en proces, hvori prædeterminerede fænomener udfolder sig. Dette syn stilles op imod overbevisningen om subjektets skabende rolle, som i den gængse fremstilling tager form af voluntaristisk tilfældighed og benægtelse af enhver form for historisk nødvendighed.

I virkeligheden forholder det sig sådan, at den marxistiske determinisme og anerkendelsen af den historiske nødvendighed overhovedet ikke forringer betydningen af den enkeltes initiativ. Men denne aktivitet er ikke synonym med tilfældig adfærd. Skønt de omstændigheder og betingelser, hvorunder mennesker handler, i stigende grad efterhånden som historien skrider frem skabes ved menneskets egen aktivitet, så vælges de dog ikke ved en viljesakt. Hver epokes vilkår bestemmer, hvad der er muligt, og stiller samtidig menneskene over for problemer, som er modnet og kræver en løsning. Men hvordan og i hvilken grad disse problemer vil blive løst, afhænger af menneskene selv, af deres aktive handlen, af udfaldet af den kamp, hvori deres bevidsthed, energi, vilje o.l. udgør en væsentlig faktor.

Marxismen står uforstående over for enhver deterministisk opfattelse af historiske begivenheder. Anerkendelse af den historiske nødvendighed og af en generel tendens i samfundsudviklingen i en given epoke betyder ikke benægtelse af eksistensen af alternative muligheder. F.eks. ved vi, at produktionsforholdene nødvendigvis må tilpasse sig produktivkræfternes udvikling. Men der findes ikke et entydigt svar på spørgsmålene om, på hvilken måde overgangen til en højere udviklet økonomi sker, eller om en bestemt revolution vil sejre eller lide nederlag.

Den måde, hvorpå Lenin forsøgte at bestemme forholdet mellem den historiske nødvendighed og de forskellige mulighe-

der for dens realisering, ses klart af hans analyse af problemet om kapitalismens udvikling og den borgerlige revolution i Rusland. Lenin så, at med den økonomiske basis, der var opstået i landet, måtte revolutionen uundgåelig blive borgerlig. Imidlertid var to hovedudviklingslinier objektivt mulige: enten ville den gamle godsejerøkonomi blive bevaret og gradvis udvikle sig til en ren kapitalistisk økonomi, eller også ville revolutionen totalt ødelægge alle levn af livegenskaben og frem for alt af storgodserne. Lenin forbandt forløbet af den kapitalistiske udvikling ad disse to veje med to mulige resultater af revolutionen. "Omformningen af Ruslands økonomiske og politiske struktur i borgerlig-demokratisk retning er uundgåelig. Der er ingen magt på jorden, som kan forhindre denne omformning. Men ud af det samspil af eksisterende kræfter, som skaber omdannelsen, er et dobbelt resultat af omdannelsen mulig. Et resultat er, at det ender med 'revolutionens afgørende sejr over carismen'; et andet, at kræfterne ikke rækker til at nå en afgørende sejr og at det ender med et kompromis eller carismen og kapitalistklassens mest 'inkonsekvente' og 'selviske' elementer. Hele den uendelige mængde af detaljer og kombinationer, som ingen er i stand til at forudse, må alt i alt netop henføres til det ene eller det andet af disse to resultater". Et andet sted bemærker Lenin, at "dette alternativ, ligesom alle hypoteser angående den sociale og politiske fremtid, kun opridser de større og vigtigere udviklingslinjer".

Forskellige og endog direkte modsatte muligheder eksisterer på ethvert trin i historien. Derfor udtrykkes forudsigelser om den sociale og politiske fremtid ofte i form af alternativer. Lenin formulerede ikke udsigterne for den sociale udvikling i Rusland på den tid i entydige vendinger. På basis af en analyse af de objektive sociale kræfter identificerede han to hovedmuligheder. Hvilken af de to muligheder, der realiseres, bestemtes af kampens forløb; spørgsmålet var, om revolutionen ville være tilstrækkelig stærk eller om kontrarevolutionen ville vise sig at være stærkere.

Menneskers handlinger forfølger krydsende formål under begivenhedernes historiske udvikling. Det endelige udfald af dette sammenstød - den historiske begivenhed - er resultatet af talrige bestræbelser, af hvilke nogle går i én retning, mens andre går i andre eller diametralt modsatte retninger. Den grad, hvormed disse bestræbelser falder sammen eller strider mod hinanden, afhænger frem for alt af samfundets udviklingsniveau, samfundssystemets karakter, klassedelingen, forholdet mellem klasserne etc. Og i denne forbindelse må det bemærkes, at resultaterne af menneskelige handlinger enten kan falde sammen med eller afvige fra målsætningerne og intentionerne. Sådanne afvigelser, som er særligt karakteristiske for præ-socialistiske samfunds historie, viser endnu en gang, at man ikke skal søge den "sidste årsag" til historisk udvikling i menneskenes mål, men at disse måls realisering eller ikke-realiserings afhænger af dybere årsager, som bestemmer historiens forløb.

På grund af dette sammenstød af store folkemassers handlinger har lovene for samfundsudviklingen sædvanligvis karakter af statistiske regelmæssigheder, som manifesterer sig i dominerende tendenser. Mange borgerlige sociologer modstiller tendenser og love og fratager de første retten til at blive betegnet som love. Imidlertid er de fleste naturlove også af en statistisk karakter, som kommer til udtryk som en tendens i en mængde af tilfældige begivenheder. Følgelig kan man ikke ved videnskabelig forudsigelse udelukkende forstå den slags forudsigelser, som gøres i astronomien, når man på forhånd udregner datoen for solformørkelser, kometers tilbagevenden etc. I samfundslivet er forudsigelse af en bestemt fremtidig dato fuldstændig umulig, men det betyder ikke en almindelig forkastelse af muligheden for forudsigelse. Man må sige, at i naturvidenskaberne er forudsigelser af den astronomiske type undtagelser snarere end reglen. De er kun mulige med hensyn til enheder, der ligesom solsystemet er systemer med stor stabilitet, forholdsvis isolerede og som ikke er underkastet kraftige påvirkninger udefra. Forudsigelser af en anden type er fremherskende, når der er tale om

komplekse systemer i en hurtig ændringsproces.

Den opfattelse, at det er muligt ved hjælp af matematisk analyse at beregne både fortiden og fremtiden med en hvilken som helst nøjagtighed, og at muligheden for en sådan beregning kun afhænger af antallet af initialdata og kompleksiteten af den nødvendige matematiske formel, lider af mekanistiske begrænsninger. I det mindste ignoreres to vigtige omstændigheder i en sådan tankegang: for det første virkelighedens kvalitative forskelligartethed, hvorpå der ikke kan anvendes formler som udtrykker mekaniske bevægelsesprocesser, og for det andet indflydelsen af tilfældige begivenheder, hvis rolle er særlig stor i systemer af større kompleksitet end det mekaniske.

I samfundslivet såvel som i naturen udtrykker en lov det, som er signifikant og rekurrent [gentageligt, reproducerbart] og den repræsenterer en form for universalitet. Imidlertid kan graden af rekurrens ikke være den samme i forskellige lag af virkeligheden. Jo simple fænomener, der studeres, jo tydeligere er rekurrensen i deres egenskaber og karakteristika. Omvendt, jo højere vi hæver os ad de kvalitative tilstandes stige, idet vi går fra det lavere til det højere (f.eks. fra fysik eller kemi til biologi, eller fra biologi til samfundsfænomener), jo større bliver kompleksiteten i de studerede fænomeners rekurrens, udtrykt ved deres forskelligartede individuelle og unikke træk.

Derfor ville historikeren eller sociologen, der satte sig det mål at studere alle samfundslivets fænomener uden undtagelse, uden at skille det generelle fra det specifikke, drukne i enkeltheder, og han ville ikke blot være ude af stand til at forudsige fremtiden, men også til at beskrive nutiden.

Ved undersøgelse af samfundsfænomener er det vigtigt at indrømme plads til effekten af tilfældige begivenheder, "d.v.s. ting og begivenheder, hvis indre forbindelse er så vag eller så svær at påvise, at vi kan se bort fra den og gå frem som om den ikke eksisterede". (K. Marx og F. Engels).

Tilfældige begivenheder indgår i historiens almindelige udvikling. Afhængig af omstændigheder kan disse tilfældige begivenheder bremse eller accelerere, forårsage forskellige zig-zag bevægelser og skarpe vendinger i den almindelige udviklingslinje. Det er umuligt at forudse alle disse tilfældige fænomener og zig-zag-bevægelser. Alligevel fører anerkendelsen af tilfældige begivenheders objektive eksistens ikke til udelukkelse af muligheden for forudsigelse. Det er ikke muligt at forudse hver enkelt tilfældig begivenhed, men det er stadig muligt at bestemme det generelle resultat, der følger af den, at identificere den hovedtendens, der med nødvendighed baner sig vej gennem den samlede mængde af tilfældige begivenheder, som i større eller mindre grad ophæver hinanden.

Marxismen har frijogrt nødvendighedsbegrebet fra den metafysiske ensidighed i den mekanistiske verdensopfattelse. Den afviser den fatalistiske opfattelse af, at alting i denne verden, alle begivenheder i samfundslivet, er bestemt på forhånd og kun kan ske på en måde og ingen anden. En sådan opfattelse giver ikke plads for den kendsgerning, at historien er resultatet af millioner af menneskers kamp og skabende aktivitet.

I politik stræber marxister altid efter en samlet analyse af situationen for at vurdere chancen for sejr, men det er umuligt at forudsige noget med absolut vished i hvert enkelt tilfælde. Det afgørende her er ikke, at vor viden er ufuldstændig eller at vor tænkeevne er begrænset, men at udfaldet ikke er forudbestemt. Menneskehedens historie kan ikke betragtes som en forudbestemt proces i hvilken alting er "programmeret" på forhånd og udfaldet af hver eneste begivenhed forudbestemt.

Lenin talte med den største foragt om de opportunisten, som først ville sætte revolutionen i værk, når chancen for dens sejr var sikker. "Et forsøg på at udregne chancerne på forhånd med fuldstændig nøjagtighed ville være charlatanerier eller håbløst pedanteri", skrev han. Han sagde med dødelig sarkasme, "at der ikke findes nogle revolutioner, som

Turati og Kautsky er 'parate' til at give deres samtykke - revolutioner, hvor det på forhånd ville være muligt præcist at sige, hvornår de ville bryde ud og hvor stor chancen for sejr var".

Dette underminerer på ingen måde grundlaget for vore handlinger. Tværtimod. Vi ved, at i sidste instans vil vor sag som følge af den historiske nødvendighed sejre, skønt sejren ikke er givet på forhånd i hver enkelt træfning, heller ikke selv om alle objektive betingelser er til stede. Dette øger vort ansvar som skabere af fremtiden.

Historien skabes af massernes millioner, som konstant tilføjer den nyskabelser. Derfor er historien altid rigere i indhold end det ser ud til på forhånd, når dens fremtidige forløb bestemmes teoretisk.

"Historie i almindelighed", skrev Lenin, "og revolutionernes historie i særdeleshed er altid rigere i indhold, mere forskelligartede, levende og 'kløgtige', end det forestilles i selv de mest fremskredne klassers bedste partier og mest bevidste avantgarder- Det er forståeligt, for de allerbedste avantgarder udtrykker titusinders bevidsthed, vilje, lidenskab og fantasi, men en revolution udføres i et øjeblik med særlig élan og anspændelse af alle menneskelige evner, bevidsthed, vilje, lidenskab og fantasi hos millioner, oppisket af den mest intense klassekamp".

Skabelsen af historien fører altid et vist mål af uforudsigelighed med sig. Deraf følger imidlertid ikke, at kreativitet i almindelighed udelukker muligheden for forudsigelse, sådan som det hævdes af tilhængerne af teorien om "kreativ" (eller emergent) evolution. De betragter ofte kreativ evolution som noget irrationelt. For dem viser en ny kvalitet sig som det uforudseelige, der pludseligt opstår. Sådan et synspunkt er lige så ensidigt som den opfattelse, der går ud på, at fremtiden er en simpel gentagelse af fortiden og nutiden.

Udviklingsprocessen fører ustandselig noget nyt og hidtil ukendt med sig. Men det nye opstår ikke tilfældigt, fuldstændig uafhængigt af det gamle. Det er et ægte resultat af en tidligere udvikling. Både i naturen og i samfundet fremstår

det nye af det gamle. Og hvis det nye fremstår af det gamle, er det naturligvis muligt at forudse, skønt kun i store træk, fremkomsten af det nye. Mennesker, der skaber fremtiden, løser altid nutidens modsigelser. Ved at klarlægge de aktuelle modsigelser er det derfor muligt at forudgribe resultatet af deres løsning, og følgelig også det endelige resultat, selv hvis det ikke kendes fra tidligere erfaringer.

Det var præcis den Marx'ske metode til at forudse kommunismens begyndelse. En analyse af kapitalismens modsigelser og de spirende forudsætninger for et nyt socialt system gjorde det muligt for Marx med videnskabelig nøjagtighed at forudsige de væsentligste træk ved et nyt socialt system, som aldrig tidligere havde eksisteret.

"Marx' hele teori, kommenterede Lenin, er en anvendelse af udviklingsteorien i dens mest konsistente og komplette form på den nutidige kapitalisme. Det var naturligt for Marx at anvende denne teori både på kapitalismens kommende sammenbrud og på den kommende udvikling af en fremtidig kommunisme.

På grundlag af hvilke data kan den fremtidige kommunisme forudsiges?

På grundlag af den kendsgerning, at den afledes af kapitalismen, udvikler sig historisk af kapitalismen og er resultatet af sociale kræfter, der er affødt af kapitalismen. Hos Marx er der ikke skyggen af forsøg på at skabe et Utopia eller forgæves at gætte det, som man ikke kan vide. Marx stiller spørgsmålet om kommunismen som en naturvidenskabsmand ville stille spørgsmålet om f.eks. udviklingen af en ny biologisk art, når man allerede vidste, at den udviklede sig på den og den måde i en given retning".

I disse ord af Lenin præsenteres det videnskabelige grundlag for forudsigelse ganske klart. Fra studier af natur- og samfundsfænomener får videnskaben mulighed for at opdage udviklingens retning og tendens, for at se hvor den fører hen, og det vil sige for at forudse. Det var præcis fordi Marx undersøgte det kapitalistiske samfund på hans tid i dets udvikling og med dets modsigelser, at han var i stand til korrekt at identificere de væsentligste karakteristika ved det kommende

kommunistiske samfund. Marx' forudsigelse af naturen af det kommende system var altså baseret på et omfattende studium af fortiden og nutiden.

Lad os nu rette opmærksomheden mod den kendsgerning, at Marx' forudsigelse kun omfattede fremtidens væsentligste karakteristika. "Vi gør ikke krav på, at Marx eller marxister kender vejen til socialismen i alle detaljer", advarede Lenin i 1917. "Det er nonsens. Vi kender denne vejs retning, vi ved, hvilke klassekræfter, der følger den, men den vil blive valgt konkret og praktisk alene ved millionernes erfaring, når de sætter sig i bevægelse".

Forsøg på i teorien at forudse alle detaljer af vejen til socialismen blev på forhånd afvist af Lenin af to grunde: for det første ville det betyde, at videnskaben blev erstattet af fantasi og videnskabelig forudsigelse af tomt gætværk om fremtiden. For det andet ville det betyde bagbundne hænder i praktiske anliggender: for Lenin var historien resultatet af de folkelige millionmassers skabende aktivitet. Og "klogskaben hos millioner af skabere", skrev Lenin, "frembringer noget enestående højere end geniets mest storslåede forudsigelser". Kun praksis kan gøre vore forudsigelser konkrete. Hele SUKPs erfaring efter oktober viser, hvordan partiet under processen med opbygning af socialisme og kommunisme støtter sig til masserne og uddrager almindelige konklusioner af deres initiativer, videreudvikler sin forståelse af det nye samfunds grundtræk og af de veje, der må følges under opbygningen.

Videnskabelig forudsigelse er således ligesom videnskabelig erkendelse i almindelighed en proces. Den udvikles og bliver konkret under selve virkelighedens udvikling og under arbejdet med at ændre den.

Desuden er det nødvendigt at skelne mellem forudsigelse af den historiske udviklings almindelige retning og forudsigelse af enkelte begivenheder og de datoer, de vil indtræffe. Mens det første kan gøres med sikkerhed, kan de sidste kun gættes med større eller mindre sandsynlighed. Vi ved, at de klassiske marxister ofte tog fejl, når de forudsagde tidspunktet for revolutionen, skønt de forudså den generelle tendens i den histo-

fiske proces med videnskabelig nøjagtighed. Hvad angår detaljerne ved historiske begivenheder antages det normalt, at de er umulige at forudse. Lenin afviste på det bestemteste muligheden for at forudse detaljerne i den vej, fremtiden ville følge. "Det ville være latterligt", sagde han, "at forsøge på forhånd at gætte de præcise former og tidspunkter for trinene i den fremtidige revolution". -- "Men når vi har studeret den aktuelle situation og forholdet mellem klasserne, er vi i stand til at forudse uundgåeligheden af nogle bestemte tendenser i deres historiske udvikling - til at forudse et eller andet hovedresultat af deres virkninger".

I denne forbindelse pegede Lenin på, at partiets politik ikke kan baseres på et forsøg på forud at gætte det præcise tidspunkt for den kommende revolution. Han bemærkede i 1918, at "det ville være en fejltagelse at bygge den russiske socialistiske regerings taktik på forsøg på at bestemme, om den europæiske og særlig den tyske socialistiske revolution vil bryde ud inden for de næste seks måneder (eller en lignende kort periode) eller ej. Da det er umuligt at afgøre dette, ville alle sådanne forsøg ende i et blindt chancespil".

Det er klart, at en revolutionær klasseposition ikke i sig selv sikrer en rigtig forudsigelse. Den gør kun ens blik skarpere og letter gennemførelsen af en korrekt vurdering af situationen. En forudsætning herfor er en seriøs, velgennemtænkt og sober marxistisk analyse af virkeligheden. Her må man undgå at forveksle det ønskelige med det virkelige, og hele tiden bestræbe sig på at undersøge tendenser og modtendenser som et hele - dette er betingelsen for en videnskabelig erkendelse af samfundslivet.

Det ville ligeledes være en forenkling at forstå Lenins ord sådan, at borgerlige ideologer og politikere slet ikke er i stand til at lave forudsigelser. Blandt dem er mange erfarne politiske skikkelser, som er i besiddelse af en gennemtrængende indsigt, folk som med Lenins ord "er i stand til at regne rigtigt". Men deres anstrengelser for at dreje historien tilbage på trods af en i enkelte tilfælde korrekt bedømmelse af styrkeforholdene ødelægger i sidste instans deres beregninger.

Øette ses af sådanne kendsgerninger som imperialisternes fejlslagne beregninger i begge verdenskrige. Samtidig kan man ikke undgå at lægge mærke til, at imperialismen er en erfaren og også snu fjende, at vore modstandere også lærer af den historiske erfaring, at de ikke kan undgå at få en historiens lærestreg. Det er marxisternes opgave fuldt ud at udnytte de fordele, som deres fremskredne sociale position og veludviklede verdenssyn giver dem, til en videnskabelig analyse af virkeligheden og dens udviklingstendenser.

Opbygningen af et nyt samfund kræver som en praktisk opgave forudsigelse af sociale processer, ellers er det ikke muligt at kontrollere dem. Denne opgave får en særlig betydning i lyset af den revolution i videnskab og teknologi, der nu er i gang. Med den stigende produktive aktivitet og den tiltagende samfundsmæssiggørelse af arbejdsprocessen kræver livet selv nu mere end nogensinde en bevidst regulering af samfundsudviklingen og dens indflydelse på naturen.

Et væsentligt træk ved den nuværende fase i interaktionen mellem natur og samfund ligger i den kendsgerning, at hele jordens overflade er blevet genstand for menneskets aktivitet, hvorved alle jordskorpens mineraler og enhver form for naturenergi udnyttes. Denne aktivitet når allerede ud over jordens grænser og ud i rummet. Imidlertid opstår der med den menneskelige aktivitets stigende omfang en større fare for ukontrollerede virkninger på naturomgivelserne. En bivirkning af den omtalte aktivitet er ødelæggelse af ligevægten i forskellige naturprocesser - forurening af vand og luft med enorme mængder industrispild, radioaktive stoffer o.l. - hvilket truer menneskehedens eksistens.

For at undgå sådanne farer er det nødvendigt at behandle naturen som et integreret hele, hvori alle elementer er forbundne. Dette bliver stadig mere vanskeligt i et samfund baseret på den private ejendomsret, hvor udviklingen af produktionen er underordnet individuelle kapitalejeres selviske interesser. Imidlertid må også den kapitalistiske verden med produktionens nuværende omfang tænke på konsekvenserne af hensynsløs

udnyttelse af naturen; ellers bliver virkelige katastrofer uundgåelige.

Parallelt hermed er der et stigende behov for prognostisering af de sociale resultater af produktionsudviklingen og revolutionen i videnskab og teknik, (f.eks. med hensyn til de store byers vækst). Den tiltagende samfundsmæssiggørelse af produktionsprocessen forudsætter en forøget samfundsregulering. Oprettelsen af truste blev netop af Engels, og senere af Lenin, opfattet som begyndelsen til indførelse af planlægning i produktionen og en de facto anerkendelse af behovet for en planlagt organisering af produktionen fra samfundets side. "Man kan ikke længere fortolke kapitalismen som fraværet af planlægning. Det er allerede forældet: hvis der er truste, kan man ikke længere hævde, at planlægning er fraværende", skrev Lenin. Dette er i endnu højere grad karakteristisk for statsmonopolkapitalismen.

I en karakteristik af statsmonopolkapitalismen under 1. verdenskrig bemærkede Lenin: "I vore dage sker der en direkte forvandling af kapitalismen til dens højeste, planlagte form". Skønt de forbigående omstændigheder i forbindelse med krigen, der tvang kapitalismen til at regulere økonomien, lidt efter lidt forsvandt, så krævede den tiltagende samfundsmæssiggørelse af produktionsprocessen en dertil svarende tilpasning af de økonomiske forhold fra kapitalisternes side. En række lande gennemfører en "programmeret" udvikling af økonomien, og der udarbejdes regeringprogrammer for kapitalistiske investeringer i økonomien, særlig i sektorer forbundet med den teknisk-videnskabelige revolution, militære rustninger etc. Man vil forstå, at den borgerlige statsintervention i økonomien udføres i de største monopolars interesser, og følgelig kan den ikke tæmme de grundlæggende kræfter i den økonomiske udvikling. Lenin forudså også dette. "Trusterne har ikke medført en fuldstændig planlagt økonomi, gør det stadig ikke, og vil heller ikke kunne gøre det". Det er socialismens opgave at gøre det, og den alene er i stand til det. Socialismen karakteriseres ikke blot ved en altomfattende, planlagt organisering af produktionen, men også ved en målsætning, der er fundamentalt forskellig fra ka-

pitalismens. I sine kommentarer til Plechanovs programudkast for partiet bemærkede Lenin, at "måske vil trusterne endog medføre" planlagt organisering af samfundsproduktionen, men kun under socialisme og kommunisme vil "planlægningsledelsen" være hele samfundet, som vil organisere produktionen på en sådan måde, at "alle samfundsmedlemmernes samlede velfærd og frie og alsidige udvikling tilgodeses".

En sådan produktion er umulig uden en plan. Derfor er en samlet plan for hele landet en bydende nødvendighed under socialismen. Socialismen forudsætter en integreret planlægning af produktivkræfternes udvikling og af de sociale forandringer, der følger heraf. Og for at lave en god plan er det nødvendigt at se ind i fremtiden og bestemme udsigterne for udviklingen i produktionen, videnskaben og samfundslivet som helhed.

Det første eksempel på en videnskabelig bestemmelse af vejen til økonomisk og social udvikling, der udgjorde grundlaget for en økonomisk plan for hele samfundet, var elektrificeringsplanen, der blev udviklet i overensstemmelse med Lenins opfattelse. I GOELRO-planen samledes til et hele data fra teknisk-videnskabelige og sociale prognoser. Den blev prototypen for de økonomiske femårsplaner, hvis gennemførelse ganske og aldeles omformede Sovjetlandet.

Jo højere teknisk-videnskabeligt niveau samfundet når, jo vigtigere bliver det at forudse udsigterne for den videre udvikling. Den nuværende fase i udviklingen af den socialistiske økonomi, i hvilken opgaverne vedrørende intensivering og maximering af effektiviteten i samfundsproduktionen er ved at blive løst, kræver at der under udarbejdelse af lantidsplanerne vælges optimale varianter for udviklingen af økonomien. På basis af en prognose om de vigtigste tendenser i det teknologiske fremskridt vil det være muligt at gennemføre en rationel politik for kapitalinvesteringer og sikre en planlagt ændring i samfundsproduktionens struktur. Akademimedlem A.M. Rumjancev har sagt, at "den politiske økonomis hele væsen og mening i den kommunistiske smafundsphase" ligger i samfundsmæssig prognosevirksomhed.

De videnskabelige forudsigelser, som grundlæggerne af marxismen-leninismen fremkom med (f.eks. forudsigelsen af den uundgåelige overgang til socialismen), var fortrinsvis kvalitative. Prognostisering af den økonomiske udvikling forudsætter, at der opstilles nøjagtige kvantitative index. Dette er umuligt uden en omfattende anvendelse af matematiske metoder til løsning af problemer i politisk økonomi (og også i sociologisk forskning). På dette sted er det unødvendigt at bemærke, at kybernetikken ikke kan erstatte management-videnskaben og at matematikken ikke kan træde i stedet for politisk økonomi eller sociologi. Matematikken må gå i de andre discipliners tjeneste. Under denne betingelse vil en kombination af kvalitativ og kvantitativ analyse være i stand til at udvide muligheden for videnskabelig forudsigelse af sociale fænomener ganske betragteligt.

Under nutidige kapitalistiske forhold er det, som kaldes "futuurologi", og som gør krav på at være en særlig videnskab, blevet udviklet over en bred front. Dette vidner klart om behovet for forudsigelse i nutidens samfund, hvilket også gælder fuldt så meget under socialismen. Imidlertid mangler den borgerlige futuurologi et strengt videnskabeligt grundlag. Ophavsmanden til betegnelsen "futuurologi", professor O. Flechtheim fra Vesttyskland, så ikke futuurologiens formål i at løse kapitalismens indre modsigelser, men i at reducere dem til et tåleligt niveau. Borgerlig futuurologi forsøger at løse et i sig selv modsigelsesfyldt problem: på den ene side ved hjælp af prognoser at lette tilpasningen af de økonomiske og sociale forhold til de krav, som revolutionen i videnskab og teknik stiller; på den anden side anvendes samfundsmæssig forudsigelse i ideologiens tjeneste til retfærdiggørelse af det kapitalistiske systems "evige karakter" og påstanden om samfundets uundgåelige opdeling i en "elite" og en ikke-kreativ masse o.s.v. Derfor repræsenterer borgerlig futuurologi ofte en blanding af dristige forudsigelser i naturvidenskaben med konservative og direkte reaktionære synspunkter på samfundsudviklingen.

Den marxistiske forståelse af lovene bag samfundsudviklingen giver et solidt grundlag for prognosevirksomhed. Forudsigelse af produktivkræfternes udvikling og de dermed forbundne ændring-

Er i de sociale forhold er en yderst kompliceret opgave, der kræver en integreret anvendelse af data fra naturvidenskaberne, de tekniske videnskaber og samfundsvidenskaberne.

Forudsigelse, prognose og plan: alle disse kategorier udtrykker information om fremtiden. Imidlertid er de ikke identiske. Under socialismen adskiller en plan sig fra en prognose først og fremmest derved, at den ikke blot er en foregriben af fremtiden, men indeholder et direktiv for praktisk handling. Planen angiver den økonomiske udviklings retning og indeholder et handlingsprogram for regeringen og de økonomiske organer, som har samme magt som en vedtaget lov. Deri ligger bl.a. en af forskellene mellem socialistisk planlægning og statslig programmering af økonomien i kapitalistiske lande, som normalt er af ren indikativ natur (d.v.s. anbefalende), og som gennemføres på grundlag af aftaler mellem regeringen og monopolerne.

Planlægning i et socialistisk samfund gør ikke prognoser overflødige, sådan som det tidligere overforenklet er blevet hævdet. Prognoser (ofte med en længere tidshorisont end planen) er en nødvendig betingelse for skabelsen af en realistisk og videnskabelig funderet plan. Prognosen er én form for videnskabelig forudsigelse. Det kan hævdes med en vis grad af tilfældighed, at til forskel fra den videnskabelige forudsigelse, der omfatter udsigterne for hele samfundsudviklingen (f.eks. forudsigelse af vejen for kommunismens opbygning), så angår prognosen mere konkrete og snævre spørgsmål, (f.eks. bestemmelse af landets energiregnskab på et bestemt tidspunkt - i 1980 eller 2000). Prognosen omfatter ikke kun de mulige resultater af vor bevidste aktivitet, som er indeholdt i planen, men også elementære processer i naturen og samfundslivet, som kun er understøttet ringe eller slet ingen bevidst regulering (f.eks. den demografiske udvikling). Prognoser for de mulige varianter af økonomiens videre udvikling hjælper med til at basere planlægningen på den optimale variant for samfundet.

En forudsigelse danner udgangspunkt for valg af en konkret målsætning, som finder sin virkeliggørelse i planen. Et korrekt valg af denne målsætning har en betydelig indflydelse på frem-

tiden. Således er det af den største vigtighed, når der udarbejdes en plan for udviklingen af videnskaben at bestemme, i hvilken retning samfundets ressourcer i første række skal ledes og hvilke grene og tendenser i videnskaben, der byder de største muligheder. Den videre udvikling af produktivkræfterne afhænger i vid udstrækning af dette.

Samtidig indfører planlægningen et organisationsprincip i samfundsaktiviteten, hvilket prognosevirksomheden hverken kan eller skal. I et socialistisk samfund indeholder en plan ikke kun fixeringer af givne resultater af den økonomiske aktivitet, men er en organiserende og mobiliserende kraft, der tilskynder til at nå de fastsatte mål. Det er netop af denne grund, at der normalt afdækkes nye ressourcer i løbet af planperioden på grund af initiativer taget af arbejderbefolkningens brede masser. Som følge af planlægningens organiserende rolle er der større muligheder for en videnskabelig funderet prognosevirksomhed end under en spontan udvikling.

Både forudsigelse og planlægning er elementer i den videnskabelige ledelse af det socialistiske samfundsliv. Socialismen skaber mulighed for og kræver samtidig en videnskabelig ledelse af den økonomiske og sociale udvikling. Socialismens fordele som socialt system kan kun afdækkes og opnås fuldt ud under dette ledelsesprincip.

Marxismen-leninismen bygger løsningen af alle sociale problemer på et videnskabeligt historisk grundlag, "ikke kun ved at forklare fortiden, men ved en frygtløs forudsigelse af fremtiden og ved en dristig praktisk aktivitet for at virkeliggøre den" - Lenin. Dette fundamentale træk ved marxistisk teori, bemærkede Lenin, bestemmer en videnskabelig holdning til udforskningen af sociale processer og udarbejdelsen af praktiske forslag og udgør samtidig forudsætningen for en videnskabelig ledelse af opbygningen af det kommunistiske samfund.